

Rigshofmester Corfitz Ulfeldts katolske forbindelser

af *Vello Helk*

Det kan være vanskeligt at belyse forholdet mellem katolicismen og protestantismen efter reformationen. Selv om det står klart, at pavestolen nægtede at acceptere frafaldet og stadig ønskede at genvinde de tabte områder, havde den i begyndelsen kun begrænsede muligheder. Efter Tridentinerkoncilet lykkedes det dog ved diplomatisk spil og anvendelse af dygtige folk at opnå succes for den modreformation, som efterhånden førte til generobring af betydelige områder i Mellemeuropa. De nordiske lande blev heller ikke glemt, men her stødte den slags forsøg på alvorlige vanskeligheder, fordi de toneangivende samfundslag deri så en trussel mod deres nyerhvervede privilegier. Det lykkedes at hverve nogle tilhængere, men disses indflydelse slog aldrig rigtigt igennem, og stillet over for realitetskrav faldt de atter fra. Gennem sit lange liv forsøgte den norskfødte jesuit Laurentius Nicolai Norvegus (ca. 1539-1622) dybt engageret at overtale og påvirke sine nordiske landsmænd, hovedsagelig ved de pavelige læreanstalter på den anden side af Østersøen. Efter hans død blev dette arbejde fortsat af andre, sat i system af den i hans dødsår oprettede Propagandakongregation, der med jævne mellemrum stod for mislykkede missionsforsøg.¹

Disse forsøg var baseret på indfødte medhjælpere og sympatisører, men det er kildemæssigt vanskeligt at belyse deres rolle, da de sjældent gav deres mening direkte til kende. Der findes meget lidt om dem i de nordiske arkiver, således enkelte gange i forbindelse med afsløringer som f.eks. Gjerpenprocessen i Norge 1613,² Weisweiler-sagen i Malmø 1624³ og retssagen mod Schacht, Anthelius og Ursinus i Sverige samme år.⁴ Det er dog muligt at finde nogle oplysninger i den katolske kirkes arkiver i Rom, men her må tages i betragtning, at de pågældende ikke altid optrådte under deres rigtige navne,⁵ at de bliver omtalt med den største diskretion og derfor ikke altid lader sig identificere. Desuden er oplysningerne spredt på mange arkiver; man ved ikke altid, hvor man skal søge. Ved et tilfælde opdagede jeg selv for mange år siden de planer for Danmark-Norges rekatolicering omkring 1600, som muliggjorde optrævelse af et net af forbindelsesmænd herhjemme, afsløring af personer, der senere virkede som biskopper, rektorer og livlæger.

Meget skulle samles sten for sten, inden billedet kunne blive nogenlunde tydeligt.

Modreformationen i Norden fik et opsving under 30-årskrigen. Denne periodes mange hemmelige missionsforsøg og religionsforhandlinger på temmelig højt plan er i årenes løb udforsket af dr. Johs. J. Duin i Hamar,⁶ der i den foregående artikel har behandlet problemerne ud fra et nyt aspekt, nemlig på grundlag af de breve, Corfitz Ulfeldts italienske sekretær Giuseppe Guglielmi skrev til den pavelige nuntius Fabio Chigi i Münster. Beklageligvis blev det også den sidste afhandling fra hans hånd. Dette arbejde viser hans sans for de små enkeltheder, hans evne til at få mosaikbilledet til at træde tydeligt frem, at afdække skjulte lag og afsløre de kontakter, de højere kredse i Danmark-Norge havde til katolicismen. Duins nederlandske baggrund gjorde ham velbevandret i kildemateriale i disse lande, som spillede en stor rolle som udgangspunkt for flere mislykkede missioner i de nordiske lande. Dette materiale har han suppleret med breve i de romerske arkiver og på denne måde arbejdet sig frem til et puslespil, hvor kun enkelte brikker mangler.

Det træffer sig så heldigt, at også kopier af Chigis breve til Guglielmi er bevaret.⁷ De bekræfter det indtryk, som er tydeligt i Guglielmis breve: de måtte udtrykke sig i forsigtige vendinger, nøjes med antydninger og undgå at nævne deres danske forbindelser ved navn. Også i Chigis breve kaldes Ulfeldt mest »il Unicornio«, og der henvises til cifferbreve. Begge parter var klar over, at deres korrespondance kunne blive opsnappet, derfor gjaldt det om at finde nogle harmløse formuleringer. Det væsentlige indhold garneres med nogle alment kendte politiske nyheder. Af særlig interesse er kopier af Chigis breve til Ulfeldt,⁸ ikke så meget hvad deres indhold angår, da de er formuleret lige så intetsigende som den øvrige korrespondance, men den kendsgerning, at de to korresponderede med hinanden, er en væsentlig forudsætning for forståelsen af de perspektiver, der oprulles i det følgende.

I sine breve til Rom kunne Chigi imidlertid komme med mere konkrete oplysninger. Disse breve er ligeledes bevaret i Vatikanarkivet, og i lyset af dette materiale får flere hændelser og hypotetiske antagelser en naturlig og nærliggende forklaring.

Blandt disse breve er også en kopi af det brev fra Corfitz Ulfeldt, Guglielmi havde med til Chigi i oktober 1646. I dette brev, dateret 16. oktober, erklærer Ulfeldt, at der er visse anliggender, som ikke kunne forklares skriftligt. Derfor sendte han Guglielmi, der nød hans fulde tillid og på hans vegne ville forsyne Chigi med de fornødne informationer. Han forsikrede, at han var meget opsat på at fremme den katolske

religions sag.⁹

De fortrolige samtaler mellem Guglielmi og Chigi blev nedfældet i den lange redegørelse, den sidstnævnte den 9. november sendte til det pavelige statssekretariat i Rom. I sit svar af 15. december lovede kardinal Pamphili at hemmeligholde brevets indhold.¹⁰ Gennem Chigis omtale har Duin kendskab til eksistensen af dette brev, men ikke til dets indhold. Det er egentlig en udførlig beretning om katolicismens stilling og fremtidige udsigter i Danmark. Deri nævnes også flere danske konvertitter. Nogle af dem er kendt i forvejen, andre måske mistænkt, dog uden sikre beviser, men der er også navne, hvis påståede konversion til katolicismen hidtil har været ukendt.

I brevets indledning fremhævede Chigi, at da nogle enkeltheder krævede absolut diskretion og hele sagen hørte under Propagandakongregationen, ville han benytte sig af cifferskrift. De danske konger efter reformationen havde været stærke tilhængere og beskyttere af Luthers kætteri, og det gjaldt også den nuværende konge. I hans rige udøvedes den rene lutherske religion i tidligere katolske kirker, med nadver under begge skikkelser, messe snart på modersmålet, snart på latin, orgelspil og hellige billeder, som dog ikke var genstand for tilbørlig ærbødighed. Dernæst redegjorde nuntius for de strenge forholdsregler over for katolicismen og dens tilhængere i Danmark og Norge, nemlig livsstraf og konfiskation af al ejendom. Der havde dog været nogle hemmelige katolikker, men da de ikke havde mulighed for at udøve deres religion, var de hurtigt faldet fra. På deres dannelsesrejser havde nogle adelige besøgt andre lande, navnlig Italien og også Rom, hvor Gud havde åbnet deres øjne, således at de i hemmelighed havde antaget den katolske tro. Blandt sådanne konvertitter nævnte Chigi tre af familien Ulfeldt, sønner af rigskansleren (Gran Cancelliere). De havde opholdt sig i Rom i slutningen af pave Gregor 15.s (1621-23) og i begyndelsen af Urban 8.s (1623-44) tid, næsten tre år, men under andet navn for at undgå, at de efter deres hjemvenden blev straffet på grund af deres religion.

Den ene af dem var blevet kapucinermunk, men havde på grund af sit svage helbred været nødt til at udtræde; han døde få måneder senere. Den anden ved navn Eiler (Ilario) var for tre år siden blevet dræbt ved kongens side i et søslag mod svenskerne; på ham havde man fundet »l'habito della Sant.^{ma} Vergine del Carmine«. Den tredje, Corfitz, der nu var 40 år, var på grund af sin dygtighed blevet forfremmet ikke alene til statholder i København (Vice Re di Danimarca), men også til rigshofmester (Gran Maestro del Regno). Kongen havde givet ham sin naturlige datter Leonora Christine til hustru, og han var blevet anvendt

i mange vigtige diplomatiske hverv. Nu var han udsendt som ekstraordinær ambassadør til Frankrig, hvortil han snart ville begive sig fra Haag. Om seks måneder ville han atter vende hjem til Danmark.

Nuntius redegjorde udførligt for kongens forhold til Leonora Christines moder Kirsten Munk og nævnte deres mange børn, først og fremmest grev Valdemar Christian, men også de andre døtre med deres ægtemænd. Disse døtre var alle lutheranere på nær Hannibal Sehesteds hustru, da hendes ægtemand var katolik. Han havde i hvert fald erklæret at være det, da han i sin tid var i Rom som hovmester for Valdemar Christian. Derefter omtales den sidstnævntes mislykkede forsøg på at blive gift med zarens datter. Han ville nu gerne gifte sig, men Ulfeldt forsøgte at forhindre det under påskud af, at det ikke var passende for kongesønnens anseelse at ægte en adelsdame, når han havde været nær ved at blive gift med en prinsesse. Han forsøgte at overbevise greven om, at denne skulle vende tilbage til Italien med sin apanage og slå sig ned i Rom med en prælatur.

Hvad Ulfeldt angik, havde han foruden døtre fem sønner, den ældste af dem omtrent 12 år. Han ejede meget jordegods, således to baronier i Bøhmen til 50.000 guldsudi og meget mere i Danmark, men ønskede at afhænde det hele. Desuden havde han andre indtægter, alt dette agtede han til sin tid at tage med til Italien. I hans tjeneste var en konvertit – Peder Christensen Roch, der var konverteret i Rom og nu tog sig af tre af Ulfeldts sønner. Ulfeldt selv søgte kontakt med katolikker og havde således knyttet Giuseppe Guglielmi til sig som sekretær. Nuntius selv havde mødt Roch for fem måneder siden og var sikker på, at denne var katolik. Det samme gjaldt Ulfeldt; for to måneder siden havde han ladet Guglielmi give besked om, at det var lykkedes ham at opnå religionsfrihed for katolikker i fire norske byer med tilladelse til en kirke til brug for fremmede. I det hele taget havde han forsøgt at overbevise kongen om den politiske nytte af at gøre sig gode venner med katolikkerne og tillade dem at udøve deres religion. For to år siden, da kongen var trængt til det yderste af Sverige, var det lykkedes ham at vinde kongen og tronfølgeren for sine tanker, også rigskansleren (Christen Thomesen Sehested) med nogen vanskelighed, desuden rigsadmiralen (Jørgen Vind), rigsmarsken (Anders Bille), Norges statholder (Hannibal Sehested) og fem andre rigsråder, fordi de var blevet udnævnt på Ulfeldts foranledning. I denne forbindelse blev hans svoger Hans Lindenov nævnt som en hårdnakket lutheraner, der ikke kunne overbevises. På denne måde var det lykkedes ham at gennemføre de ovennævnte bestemmelser for Norge. Ulfeldt havde forsøgt at opnå det samme for Danmark, således at katolske præster også blev tilladt der.

Kongen og tronfølgeren havde intet imod det, men de ønskede, at han skulle overbevise de andre rigsråder, hvad han håbede at gøre efter sin tilbagevenden fra Frankrig.

Guglielmi havde rådspurgt nuntius, om han skulle acceptere den tilbudte stilling som dansk resident i Paris, men efter Chigis mening ville han tjene sin religions sag bedst ved at blive hos Ulfeldt. Nuntius var klar over Ulfeldts vanskelige stilling og rådede derfor til forsigtighed i lutherske omgivelser; dette gjaldt også sekretæren i hans optræden og korrespondance. Der burde sendes gejstlige, nemlig lærde og ulastelige sekularpræster. Der skulle meddeles dispensation fra fasteregler og andre bestemmelser. I øvrigt udbad nuntius sig nærmere vejledning om den videre fremgangsmåde.

Til denne redegørelse slutter sig flere andre breve, som tillader at følge sagens videre forløb. Den 21. december 1646 berettede nuntius om det besøg, den flanderske jesuiterprovincial havde aflagt hos Ulfeldt, der straks derefter havde bedt Chigi om, at ikke alene jesuitter, men også andre ordensgejstlige i begyndelsen skulle holdes tilbage; man skulle begynde med velkvalificerede sekularpræster.¹¹ Måske har sporene fra tidligere mislykkede missionsforsøg virket skræmmende. Den 20. september 1647 oversendte Chigi Ulfeldts svar på pavens brev, modtaget under ambassadørens ophold i Paris. Af dette svar fremgik klart, at Ulfeldt udgav sig for katolik: han bad om bevarelse af den dybeste hemmelighed, da han handlede på egen hånd. Som mellemmand brugte han sin sekretær Guglielmi.¹² Den 13. december 1647 skrev nuntius, at på grund af valg af en ny tronfølger i Danmark burde religionssagen indtil videre stilles i bero. Han frygtede, at det ellers på grund af uenighed mellem kongen og adelen kunne komme til et alvorligt oprør som i England. I samme brev nævnes også to danske konvertitbrødre. Den ene havde på grund af svenskerne mistet sit præbende i Olmütz. Hans broder havde været et dårligt eksempel: i 14 år havde han været kapuciner i Italien, men under påskud af at ville vende hjem for at omvende sine landsmænd var han hjemme faldet fra og havde giftet sig med en skøge (meretrice).¹³

Situationen efter Christian 4.s død blev beskrevet i et brev af 31. juli 1648. Den nye konge var blevet hyldet og forberedte sig til at tage til Norge. På grund af kongens død var udøvelsen af den katolske religion i Norge blevet standset, men statholderen havde lovet at beskytte de katolikker, som befandt sig der, og tillade dem i det mindste privat at udøve deres religion, indtil den nye konge havde fornyet sin faders indrømmelser til dem. Ulfeldt havde allerede gjort sin indflydelse gældende, også med hensyn til en udvidelse af disse bestemmelser til Dan-

mark. I øvrigt ønskede han at beholde sin italienske sekretær, da han ikke havde tillid til nogen anden i disse anliggender. Guglielmi var dog uvillig til at tilbringe endnu en vinter i Danmark. Det strenge danske klima var ikke godt for hans skrøbelige helbred, og derfor ville han helst endnu samme efterår vende tilbage til Italien. Nuntius rådede ham til at have tålmodighed i en så vigtig sag i sin religions tjeneste.¹⁴

Under sit ophold i København var Guglielmi i øvrigt i forbindelse med den spanske gesandt Rebolledo og formidlede bl.a. dennes ønsker om at få tilladelse til at læse bestemte bøger, herunder bibelen.¹⁵ Han overværede det nye kongepars kroning i december 1648 og rejste i februar året efter med Ulfeldt til Haag, hvor sekretæren i oktober efter godt tre års tjeneste endelig fik sin afsked.¹⁶

Disse cifferbreve 1646-48 indeholder desuden andre oplysninger og overvejelser. Noget af det er ukorrekt, adskillige navne forvanskede og forskrevne, men som helhed betragtet giver disse breve et udmærket indblik i den forventningsfulde, men dog afventende holdning, pavestolens repræsentant i Münster indtog og anbefalede, og som også blev fulgt i Rom. Man ville åbenbart undgå en gentagelse af de tidligere fiaskoer, være helt sikker og gå forsigtigt frem. Vel var Corfitz Ulfeldt nøglepersonen, men det gjaldt om at bevare den strengeste hemmelighed, ellers ville det hele blive ødelagt. Her var Guglielmi et væsentligt mellemlid og en udmærket hjælp. Vi får også lidt at vide om hans baggrund: han stammede fra Siena, var »nipote di Monsr Vallati«, havde været i Rom ti år, hvor han havde arbejdet sammen med Gaspar de Simeonibus, der 1644-47 var pavelig ciffersekretær.¹⁷

Den første lange beretning synes at være baseret på oplysninger, nuntius har fået fra Guglielmi, der forhandlede på Ulfeldts vegne, således at størsteparten må stamme fra rigshofmesteren selv. Dog er noget muligvis forvansket ved at passere gennem to personer, hvis kendskab til de danske forhold ikke kan siges at have været det bedste. Når misforståelserne sigtes fra, bliver der en vigtig kerne tilbage, med overraskende enkeltheder, som det er lykkedes at holde skjult så længe. Interessen samler sig først om oplysningerne om brødrene Ulfeldts katolske tilhørsforhold. Det angivne tidspunkt (ca. 1623) passer dog dårligt for tre brødre på samme tid. Det kan muligvis gå for Corfitz selv (f. 1607), der allerede 1617-21 som stor dreng var på dannelsesrejse med sine brødre Frantz, Jacob, Knud, Laurids og Peder samt deres præceptor Ole Jacobsen. På denne rejse studerede de i Genève, Orléans og Paris og vendte hjem over Nederlandene, var altså ikke i Italien.¹⁸ Derefter er der et hul i hans biografi, indtil han i september 1625 omtales som page hos grev Anton Günther i Oldenburg.¹⁹ I begyndel-

sen af 1627 var han i Frankrig, 1628-29 studerede han med sin broder Flemming i Padova og har derfra antagelig som de fleste andre også været på den sædvanlige Romrejse. Han kan altså have været i Rom noget senere end det angivne tidspunkt, måske også opnået kontakt med katolicismen, men næppe i en treårsperiode, selv ikke under et eventuelt senere besøg. I 1647 fortalte han, at han havde tilbragt 8 år i Frankrig.²⁰ I dette land havde han større muligheder for at komme i forbindelse med katolicismen.

Af de andre nævnes Eiler (f. 1613) ved navn. Han var 1623-32 i Sorø og rejste ud 1634, men han opholdt sig i Italien temmelig længe (1635-37) og var da også nogle måneder i Rom. Det muligt at følge hans rejserute ved hjælp af oplysninger i hans ligprædiken.²¹ Han rejste ud for anden gang 1638 og kom året efter til Spanien, hvor han opholdt sig omtrent et år, usædvanlig lang tid for en dansk rejsende. Kort efter sin hjemvenden 1640 fik han pålæg om atter at tage til Spanien, denne gang med Hannibal Sehesteds gesandtskab, idet han skulle forblive der som dansk resident.²² Denne stilling beklædte han til 1643, da han blev hjemkaldt og som belønning året efter forlenet med Bøvling. Under Torstenssonkrigen var han i kongens personlige følge og faldt ved hans side om bord på »Trefoldigheden« i slaget på Kolberger Heide.²³ Det berettes, at han i døden holdt så fast ved sit sværd, at det kun med største møje kunne vristes af hans hånd. Af Chigis beretning fremgår, at han skulle have båret det såkaldte karmeliterkapular (l'habito della Sant.^{ma} Vergine del Carmine), en slags symbolsk ordensdragt i form af to små brune tøjstykker, som bæres på ryggen og brystet under det sædvanlige tøj og som tilkendegiver status som tilknyttet karmeliterordenens broderskab for lægfolk.²⁴ Hans tilknytning til denne orden kan dog snarere stamme fra hans langvarige ophold i Spanien end hans korte besøg i Rom, selv om grundlaget godt kunne blive lagt i pavebyen.

Den tredje, unavngivne broder kan måske have været Mogens (f. 1617), der efter uddannelsen i Sorø drog til Frankrig; den 1. november 1639 opholdt han sig i Paris.²⁵ I maj 1640 blev han ansat som hofjunker, og allerede måneden efter fik han tilladelse til at sælge sit jordegods.²⁶ I august samme år fulgte han med ovennævnte gesandtskab til Spanien. Lægen Otto Sperling, der ligeledes deltog, omtaler ham nogle gange i sin selvbiografi. Efter at Sperling havde besøgt biblioteket i Escorial fortalte han sine rejsefæller om dets herligheder, hvorefter nogle af dem, blandt dem Mogens Ulfeldt, begav sig derhen for at bese klosteret.²⁷ Mens hans broder forblev i Spanien som dansk resident, forlod Mogens landet og var i februar 1642 i Bruxelles.²⁸ Han døde 1646 i

Paris,²⁹ men det vides ikke, hvor han har opholdt sig i mellemtiden. Tidsmæssigt kunne han godt have været kapuciner som flere andre af hans landsmænd på samme tid, men heller ikke han kan have været i Rom på ovennævnte tidspunkt.

Det kan tilføjes, at der har været tre andre brødre Ulfeldt i Rom i begyndelsen af Urban 8.s tid. Den første var Frantz (1601-36), der formentlig har besøgt byen i forbindelse med sine studier i Padova, hvor han blev indskrevet i september 1624; året efter vendte han hjem for at gå i krigstjeneste. Samme år kom to andre brødre, Knud (1600-46) og Laurids (1605-59) til Italien, hvor de blev indskrevet i Padova i april. I august skrev de i Johan Rhodes stambog, hvilket markerer rejsen til Rom. I oktober mødte de Otto Sperling i Napoli. Deres ophold i Rom synes at have været temmelig langvarigt, Knud var således endnu i august 1626 i byen.³⁰ De øvrige oplysninger i Chigis beretning harmonerer dog ikke med deres senere livsbane. Der har altså været så mange af brødeflokken i Rom, at en forveksling er tænkelig.

Temmelig overraskende er den påstand, at Hannibal Sehested (i brevet kaldt Anibal Sifeld) skulle have været katolik. Den fremsættes indirekte, idet nuntius mener, at Sehesteds hustru sandsynligvis må være katolsk »per esser tale il suo marito dichiaratosi in Roma, mentre era Ajo del Conte Vademar 13. anni sono«. Det er rigtigt, at Sehested besøgte Rom som hovmester for grev Valdemar Christian 1638. Da havde han nære kontakter til Lucas Holstenius, selv konvertit fra Hamburg, der tog sig af dem under opholdet og viste dem byens gamle og nye seværdigheder. Der er bevaret venskabelige breve fra Sehested til Holstenius,³¹ men det synes tvivlsomt, at Sehested virkelig var katolik. Måske har han blot som så mange andre under ophold i katolske lande forsøgt at rette sig efter forholdene. Men han kan næppe heller betegnes som antikatolsk, og det må fremhæves, at de religiøse lettelser, hvis baggrund er beskrevet af Duin, netop blev gennemført under hans statsholderskab i Norge.³²

Det anførte antal af Ulfeldts sønner stemmer ikke. Der var ikke fem, men kun fire levende sønner (desuden var en død som spæd), den yngste (Leo Belgicus) lige født i oktober i Haag. Den ældste – Christian – var ikke omtrent 12, men endnu ikke fyldt 9 år (f. 5.12.1637). Børnernes lærer Peder Christensen Roch møder vi første gang 1631, da han i Pisa fik en anbefaling af storhertug Ferdinand 2.³³ Senere var han en slags handelsagent i Middelhavsområdet og havde bl.a. til opgave at løskøbe danske fanger hos Barbaresk-staterne, som breve fra ham til kansler Christen Friis 1633-34 bevidner.³⁴ Endnu 21. august 1635 nævnes han i et brev fra islandske fanger i Algier.³⁵ Derefter synes han at

have opholdt sig i Nederlandene og England,³⁶ men 1639 møder vi ham igen i Italien, i Genova og Padova,³⁷ og da er han også konverteret til katolicismen. I november 1640 skrev han fra Amsterdam til Propagandakongregationen, som havde anbefalet ham til den pavelige legat kardinal Marzio Ginetti i Köln. Denne var imidlertid allerede vendt tilbage til Rom. Roch meddelte, at han havde med sig en lærd dansk magister ved navn Nicolaus Vibergius, som han havde omvendt, og ønskede hjælp i form af beneficier i Köln. Han blev da også anbefalet med fremhævelse af sine afsluttede filosofiske studier og ønsket om at blive præsteviet.³⁸ I 1641 kom han til Italien som præceptor for den danske adelsmand Jacob Lindenov. Da denne efter besøget i Rom og Napoli 1642 agtede at rejse hjem, bad Roch Propagandakongregationen om at blive ansat hos en kardinal eller en anden højtstående prælat; som katolik var han bange for at vende tilbage til Danmark. Han fik den bedste anbefaling, og det blev oplyst, at han talte godt italiensk og skrev latin.³⁹ Roch nævnes i øvrigt flere gange i korrespondancen mellem Johan Rhode i Padova og Ole Worm, navnlig som formidler af bøger og andet. I november 1645 var han åbenbart på vej til Danmark, hvor han befandt sig i februar 1646.⁴⁰

Da Roch trods sine ovenanførte betænkeligheder påtog sig et præceptorhverv i Danmark, tyder det på, at han blev udsendt med en vigtig opgave for øje. Han var ikke kun student, som han kaldes hos Birket-Smith,⁴¹ men snarere en betroet repræsentant for den katolske kirke. Præceptorhvervet synes at have været et påskud. Rigshofmesterens børn var endnu temmelig små. Den ældste søn Christian var ved Rochs ankomst lige fyldt otte, mens de to næste, begge piger, var henholdsvis seks og fem år gamle, den næste dreng – Ludvig – endnu ikke fyldt to år.

Nogen tid efter Roch kom Guglielmi, åbenbart efter Ulfeldts ønske, hvilket betød en styrkelse af forbindelserne med Rom. Han mødtes i april 1646 med Chigi i Münster og fik senere, under opholdet i Hamburg i juni-juli, at vide, at Ulfeldt ville rejse til Nederlandene med sin hustru, mens Roch ville blive i København hos børnene.⁴² Det var en skuffelse, da Guglielmi åbenbart havde regnet med at træffe Roch. Måske havde han mundtlige meddelelser eller instrukser med til ham fra Rom. Det må bemærkes, at Guglielmi derefter skrev til Roch for at fortælle, at han var i Hamburg, og anmodede om besked, hvad han skulle foretage sig. Roch gav ham besked på at drage til Amsterdam for der at træffe Ulfeldt, idet han lovede at skrive til ham i Amsterdam og fortælle ham mere om det, som ikke var ham tilladt i øjeblikket.⁴³ Roch synes at have indtaget en særlig betroet rolle. Fra hans ophold i Køben-

havn kendes kun et brev, skrevet 20. marts 1647 til Ulfeldts ven Nicolaus Mauritius fra Tønder, der da opholdt sig i Paris. Indholdet er dog så alment og intetsigende, at man med henblik på de konspirative forbindelser er fristet til at tro, at det indeholder skjulte meddelelser.⁴⁴ Året efter blev Roch dansk resident i Haag, hvor han afløste Ulfeldts modstander Martin Tancke. Det var vigtigt for Ulfeldt at have ham på denne centrale post, hvor han kunne pleje sine forbindelser.⁴⁵ I Haag virkede han til 1650, året efter møder vi ham i København som Ulfeldts fuldmægtig i Dina-sagen.⁴⁶ Det sidste livstegn fra ham er fra 1652, da han rejste med Ulfeldts sager til Stralsund.⁴⁷

De to danske konvertitbrødre, nævnt af Chigi i brevet af 13. december 1647, var Ahasverus og Christian, sønner af hofkemikeren Peter Payngk. De synes at være konverteret i Italien efter 1630; først Ahasverus, der blev kapucinermunk i Genova, og han har derefter omvendt sin broder Christian. I et brev af 31. januar 1637 takkede faderen en fremtrædende kapuciner i Genova for gunstbevisninger over for sine to sønner. Da var Christian i tjeneste hos hertugen af Modena.⁴⁸ Året efter ønskede han at komme som missionær til Danmark og anførte, at hans faders hus ville være et sikkert opholdssted for de udsendte.⁴⁹ Senere fik han et præbende i Olmütz.⁵⁰ Efter svenskernes erobring af byen finder vi 1642 begge brødre i Polen. Ahasverus (som kapuciner benævnt P. Giovanni Battista) ønskede at besøge sit hjemland for at omvende sine forældre; hans broder Christian anmodede ligeledes om at blive sendt til Danmark som missionær.⁵¹ For Ahasverus betød hjemrejsen, at han forlod sin orden og katolicismen, gav sig til at studere medicin og til sidst blev kongelig livlæge. Christian derimod vendte tilbage til Rom, hvor han også døde.⁵²

Oplysningerne om Corfitz Ulfeldts hemmelige konversion til katolicismen kan ikke afvises, navnlig da de stemmer overens med de bestræbelser for den religionsfrihed for katolikker, han gjorde sig til talsmand for. Herfor taler også hans hemmelige korrespondance med pavestolen og dens repræsentanter samt de forbindelser, han dyrkede gennem sin sekretær Guglielmi, der efter Ulfeldts eget ønske var anbragt i denne stilling. Dertil kommer hans børns lærer Peder Roch, der var hemmelig katolik med nære forbindelser til Rom. Antagelig opnåede han sin stilling som dansk resident i Haag gennem sin herre. Hans afsked falder i øvrigt sammen med Ulfeldts fald. Det hører til sagens natur, at Ulfeldt formulerede sig yderst forsigtigt, at han måtte benytte en mellemmand til mundtlige forhandlinger, hvor det kunne lade sig gøre. Det gjaldt om ikke at blive kompromitteret på grund af alt for iøjnefaldende katolske forbindelser. Naturligvis kan man antage, at det måske kun

var et dobbeltspil fra hans side, at han ønskede at udnytte sine katolske forbindelser, som repræsenterede betydelige magtfaktorer, på den for ham bedste måde. Det synes dog hævet over enhver tvivl, at hans tilknytning til katolicismen havde en konkret baggrund. Nuntius kunne tage fejl med hensyn til danske forhold, men må formodes at være nogenlunde orienteret om romerske hændelser, herunder en konversion af nordiske adelige af så betydelig en familie, som kunne bruges i modreformationens tjeneste, men naturligvis med forsigtighed og omtanke. Måske bliver dette problem løst, hvis det lykkes at finde yderligere materiale, først og fremmest visse af hans breve til Chigi og pavestolen, omtalt i korrespondancen. Nuntius forlangte en klar tilkendegivelse og synes at have fået den, således i forbindelse med Guglielmis besøg, da Chigi erklærede, at han aldrig besvarede breve fra hæretikere, og senere i Ulfeldts svar på pavens brev, i hvilket han efter Chigis opfattelse klart bekendte sig til katolicismen (si professu cattolico). Derfor accepterede nuntius, at Ulfeldt udadtil optrådte som lutheraner, dog moderat i sine anskuelser. Han fremhævede samtidig, at rigshofmesteren over for sin præst havde forsvaret mange katolske dogmer, og tilføjede: »i nærværelse og med billigelse af sin hustru«. ⁵³

Nuntius gik naturligvis ud fra, at også Leonora Christine var, hvis ikke ligefrem katolik, så i hvert fald katolicismen venlig stemt og sin mand en støtte i hans bestræbelser til fordel for denne tro. Under sit ophold i udlandet har Ulfeldt haft rigelig lejlighed til at have kontakt med katolicismen, men det må dog tilføjes, at intetsteds nævnes, at han også har udøvet denne religion. Det behøvede han sådan set heller ikke – pavestolen strakte sig åbenbart vidt over for en mand i hans position.

Det var Ulfeldt meget magtpåliggende at understrege ikke alene sine sympatier over for katolicismen, men også sin tilknytning til den katolske kirke. Sidst i august 1646, kort efter sin tiltræden som Ulfeldts sekretær, berettede Guglielmi, at martyrkongen Skt. Knuds hoved var kommet uskadt gennem religionsskiftet i Danmark og nu var vel forvarret; måske kunne man få det udleveret med de nødvendige erklæringer om ægtheden. Guglielmi bad Chigi om besked, hvorvidt man skulle prøve på at få det udleveret og om det så skulle være som en foræring fra en betydelig person. Absolut diskretion var dog påkrævet, således at eventuelle forhandlinger ikke blev vanskeliggjort. Nuntius svarede omgående og opmuntrede Guglielmi til at gå videre med sagen. ⁵⁴

Det var åbenbart Ulfeldt, der stod bag denne aktion. Emnet synes at have været drøftet under Guglielmis besøg hos Chigi. I slutningen af sin lange beretning af 9. november 1646 nævnte Chigi, at både Ulfeldt og hans hustru havde vist stor ærbødighed over for martyrkongen Skt.

Knuds hoved og lovet at lade det indeslutte i et gyldent relikvieskrin for at forære det bort, dog uden at oplyse til hvem. Ulfeldt havde fortalt, at hovedet ved kongens egenhændige ordre var blevet skilt fra kroppen, til trods for modstand fra den norske statholder.⁵⁵

Det drejer sig naturligvis ikke om Knud den Hellige, men om hertug Knud Lavard, bisat i Ringsted. Den dræbte hertugs hovedskal var en seværdighed, som blev vist frem for besøgende. Den svenske arveprins Carl Philips læge Johan Richter beretter således, at prinsens rejseselskab under besøget i Ringsted den 27. december 1617 var i det gamle kloster, hvor nogle danske konger var begravet, »item Canuti S:ti Hufwud och Hufwudskäl här til at se, huru hans hufwud blef krossadt af en Järn-hammare, och huru han sedan blef sårad och mördad«.⁵⁶

Knud Lavards mishandlede kranium fik åbenbart ikke lov til at hvile i Ringsted. Da Corfitz Braem i maj 1668 på udrejsen til Holland, Frankrig og Tyskland passerede Ringsted, noterede han i sin rejsebetretning, at Skt. Knuds »hofwedpanne« befandt sig i St. Denis.⁵⁷ Klosteret i denne by nord for Paris var indtil revolutionen 1789 begravelsessted for franske konger, og her samlede man samtidig mange relikvier. Braem havde været der i april 1665, men med henblik på en nærmere beskrivelse af de mange grave, kostbarheder og relikvier henviser han til »inventaire du Thresor et des Monuments«,⁵⁸ en trykt fører, som kunne købes på stedet. Flere danske rejsende har besøgt St. Denis, men de har været så overvældet af alle de mange seværdigheder, at kun af helgen- og kongegrave nævnes nogle enkelte, mens relikvierne omtales summarisk. Også Christian Guldencrone, der var i St. Denis 1694, henviser til en trykt oversigt.⁵⁹ Adskillige af disse førere er blevet hjembragt og endt i Det kgl. Bibliotek. Bibliotekets ældste trykte fører over seværdighederne i St. Denis er fra 1659, men den er forholdsvis kortfattet og koncentrerer sig hovedsagelig om begravelserne, uden en specificeret fortegnelse over de mange skatte og relikvier.⁶⁰ Denne publikation er kommet i flere senere oplag, men der findes desuden en mere specificeret oversigt fra 1735. Den opregner også en mængde relikvier, men Skt. Knuds hovedskal er ikke blandt dem.⁶¹

Corfitz Braems oplysning kan altså ikke bekræftes ad den vej. Under revolutionen blev klosteret med dets mange skatte plyndret, således at det i dag ikke med sikkerhed kan siges, hvilke relikvier klosterets gemmer dengang rummede.⁶² Alle relikvier var ikke med i fortegnelsen, men den danske helgens hovedskal måtte synes at være betydelig nok for at blive nævnt. Måske ville man dog ikke skilte med det, det var en nyerhvervelse, hvis ejendomsforhold ikke var afklaret, måske blev

det opbevaret et særligt sted, således at kun Corfitz Braem ved et tilfælde har fået kendskab til dets tilstedeværelse; ellers ville det vel være blevet nævnt af andre rejsende. Det er i hvert fald kommet væk fra Ringsted, hvor man ved en undersøgelse 1855 kun fandt en ødelagt grav.⁶³

Hvis Corfitz Braems udsagn holder stik, er det muligt, at Skt. Knuds hovedskæl er kommet til St. Denis på Corfitz Ulfeldts foranledning, måske som bevis på hans katolske sindelag. I så fald må det være sket før hans fald, men næppe allerede 1647, da han i begyndelsen af april opholdt sig i St. Denis.⁶⁴ Duin har tidligere påvist, at han under samme besøg i Paris førte samtaler om genindførelse af katolicismen i Danmark-Norge;⁶⁵ Skt. Knuds hovedskæl som gave ville i givet fald have bidraget til at styrke hans troværdighed.

Hvad lå der bag Ulfeldts tilnærmelse til pavestolen, hvilke planer havde han egentlig? Samtiden var enig om, at hertug Frederiks valg til konge i maj 1648 kom Ulfeldts egne planer meget på tværs. Man mente, at han ville benytte adelens misstemning mod hertug Frederik til at skaffe Valdemar Christian – ja endog sig selv – på tronen. Ud fra nogle ytringer af Otto Sperling mener Birket-Smith, at han måske havde tænkt sig muligheden af en aristokratisk republik med ham selv som præsident,⁶⁶ havde han Cromwell i tankerne? Noget lys over Ulfeldts planer kaster Guglielmis brev af 29. april 1648, skrevet kort efter, at rigsrådet på svigersønnernes indstændige anmodning havde erklæret ægteskabet mellem Christian 4. og Kirsten Munk for legitimt og deres børn følgelig for ægtefødte, dog uden præjudice for hertug Frederik. Ifølge Guglielmi havde rigsrådet gjort dette for at forebygge de vanskeligheder, som kunne opstå, hvis hertug Frederik skulle falde bort. Hertugens helbred var ifølge sekretærens udsagn ikke særlig stærkt, og han havde kun en lille søn på to år. Med stor glæde berettede Guglielmi, at hvis hertugens linie faldt bort og grev Valdemar Christian stadig var ugift, ville Ulfeldts sønner være de nærmeste i arvefølgen.⁶⁷

Dette falder godt i tråd med tidligere udsagn, således med Chigis i brevet af 9. november 1646, da han bl.a. bad paven om at vise særlig velvilje, ikke alene over for grev Valdemar Christian, men også over for Ulfeldts søn (sikkert Christian, der var opkaldt efter bedstefaderen Christian 4.).⁶⁸ Om Valdemar Christians religiøse tilknytning eller holdning hører vi ikke meget. Nuntius betragtede ham nærmest som en bifigur af en vis betydning, der synes at have været til fals for den højstbydende. Når Ulfeldt og Leonora Christine fik deres børn anerkendt som arveberettigede til den danske trone, kunne de, efter at hertug Frederik var blevet sat ud af spillet, virke som rigsforstanderpar

og få deres ambitioner tilfredsstillet. Ulfeldt kunne næppe gennemføre noget af dette uden sin hustrus vidende og samtykke. Selv om hun var højgravid, fulgte hun med sin ægtefælle, fødte børn på rejsen og opførte sig værdig som nogen dronning, når dette behøvedes.⁶⁹

Pavestolens forbindelse med Ulfeldt har været omgærdet af så megen diskretion, at selv Propagandakongregationens akter kun synes at indeholde nogle hentydninger, men der kan antagelig findes yderligere arkivmateriale til belysning af dette spil, som blev forpurret ved tronskiftet 1648. Ulfeldts desperate forsøg 1651 på at opnå hjælp hos pavestolen for at vinde magten i Danmark er behandlet af Duin. Pavestolen indtog den holdning, at den ikke ønskede at være med til at vælte en lovlig valgt fyrste, da dette ville medføre tab af respekt for den katolske religion.⁷⁰ I øvrigt havde man ikke travlt med at behandle hans henvendelser. Således nåede de følere, han udsendte under sit ophold i Frankrig 1647, først fire år senere til behandling i Propagandakongregationen,⁷¹ og da var forholdene afgørende ændret. Måske havde pavestolen en mistanke om, at Ulfeldt over for omverdenen koketterede med en indflydelse, der ikke svarede til de virkelige forhold. Derfor var det nødvendigt at tage hensyn til andre aspekter og omstændigheder, som han bagatelliserede. Trods alle forsikringer om strålende udsigter for katolicismen med ham og hans familie ved magten stolede man åbenbart ikke på ham. Han modtog visse opmuntringer, så længe han havde nogen indflydelse, men da denne blev stækket, blev han selv reduceret til en projektmager.

På sin senere omskiftelige livsbane var han ophavsmand til andre halsbrækkende projekter.⁷² Hans forbindelse med katolicismen blev på en mere åbenlys måde videreført af hans børn. Således blev hans ældste søn Christian, der antagelig havde fået sin første katolske opdragelse hos Peder Christensen Roch, i juli 1660, mens faderen sad fængslet i København efter flugten fra Sverige, venligt modtaget i Rom, hvor han afsvor sin lutherske tro.⁷³

De romerske arkiver indeholder sikkert endnu mere materiale til belysning af de kontakter, pavestolen havde med Danmark og danske undersåtter. Således var danske studierejsende ofte udsat for stærk påvirkning, de borgerlige gennem deres lærdomskontakter, mens adelsmænd omgikkes deres katolske standsfæller og tjente hos katolske fyrster, men da de vendte hjem, gik de stille med dørene. Man må ikke undervurdere denne påvirkning i det 16. og 17. århundrede, hvor meget i religiøs henseende endnu var uafklaret. Gang på gang har det vist sig, at der har været flere realiteter bag end historikere har villet anerkende. Der var en verden uden for Danmark, som øvede sin indflydel-

se og tiltrækning, også i religiøs henseende. Dr. Johs. J. Duin har her sat mange brikker på plads, afsløret interessante sammenhænge, som virker inspirerende for videre forskning.

Tilføjelse

I Chigis dagbog, hvis tekst fra perioden 1639-51 nu foreligger i tryk, findes flere supplerende oplysninger. Guglielmi nævnes således første gang den 6. april 1646 og herefter hyppigt til den 16. juni, da han afrejste til Hamburg. Under sit ophold i Münster var han ofte gæst ved Chigis middagsbord og havde drøftelser med ham.⁷⁴ Guglielmis besøg i Münster i slutningen af samme år omtales også, både hans ankomst den 29. oktober, som allerede er nævnt hos Duin, og afrejse den 1. december.⁷⁵ Opholdet varede altså over en måned. Den norske oberst Henrik Bielke, der rejste til Chigi med anbefalinger af Guglielmi, var hos nuntius den 26. juli 1646 og nævnes endnu den 7. august.⁷⁶ Endvidere nævnes Otto Sperlings besøg i februar 1651 i Aachen. Han præsenteres som »Medico dell'Unicorno di Danimarca« og var den 14. februar sammen med Guglielmi. Denne befandt sig åbenbart i Chigis følge, ledsagede nuntius på en udflugt den 4. april og rejste den 23. august til Maastricht.⁷⁷

Ulfeldt opretholdt også senere forbindelsen med Fabio Chigi. Da denne 1655 besteg pavetronen som Alexander 7., gratulerede Ulfeldt fra Barth i Pommern og tilbød sin tjeneste.⁷⁸ Under sit ophold i Malmø henvendte Ulfeldt sig den 3. februar 1659 atter til paven med anmodning om at tage ham og hans familie under sin beskyttelse.⁷⁹ Dette hænger formodentlig sammen med hans uoverensstemmelser med den svenske konge. Som omtalt ovenfor konverterede hans søn Christian 1660 i Rom til katolicismen. I et brev fra Ellensborg (Holckenhavn) den 3. februar 1662 takkede Ulfeldt paven for den godhed og omsorg, som var blevet vist hans søn. I forblommede vendinger lod han forstå, at han havde yderst vigtige meddelelser, som kun kunne betros paven personligt. Nu var han desværre forhindret i at drage til Rom, men selv om hans vinger var stækket, opgav han ikke håbet og forsikrede i øvrigt paven sin hengivenhed til sidste åndedrag.⁸⁰ Der er altså en vis kontinuitet og konsekvens i hans henvendelser, som begyndte med Guglielmis rejse til Münster 1646.

1. Indgående behandlet af Oskar Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia I-II*, Oslo 1963-80 (fortsættelse under forberedelse) og Vello Helk, *Laurentius Nicolai Norvegus S. J.*, København 1966.
2. Johs. J. Duin, Jesuiter-dommen på Gjerpen prestegård i 1613 (Norsk slekthistorisk tidsskrift XIII, Oslo 1951, s. 1-12).
3. Einar Molland, Det jesuitiske misjonsforsøk i Danmark 1623-24 (Kirkeh. Saml. 7. rk. I, 1952, s. 285-359, med tillægsmærkninger af Bjørn Kornerup s. 360-365).
4. Richard Wehner, *Jesuiten im Norden I*, Paderborn 1974, s. 42-54.
5. Således skrev Johannes Martini Rhugius flere breve under navnet *Constantinus de Plato*, se Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide (APF), Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (SRCG), vol. 141, f. 206r-v, 217r-v (Amsterdam 21.3.1642), 218r (Haag 9.4.1642) og 248r-v, 253r-v (Amsterdam 3.7.1642). Duin har offentliggjort flere breve fra Rhugius (Norsk slekth. tidsskr. 1978, s. 247-262), men synes ikke at have kendt disse, heller ikke et brev fra Rhugius under sit eget navn, Amsterdam 18.10.1641 (ibid. f. 296r, 301v).
6. Strejftog i norsk kirkehistorie 1450-1880. En samling artikler af Johs. J. Duin, Oslo 1984.
7. Disse breve findes i Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Chigi A.I.6, nemlig: f. 60r-v (3. og 4.9.1646), 64v-65 (25.9.1646), 67r (15.10.1646), 76v (22.12.1646), 81v (11.1.1647), 85v (3.2.1647), 103r (28.2.1647), 109v-110r (19.3.1647), 123r (29.4.1647), 138v (16.8.1647), 150v (1.11.1647), 176v (7.2.1648), 188v (25.3.1648). Duin har kendt disse breve, men nævner desuden flere, se hans note 15 og ovf. s. 83, 85, 91. Sml. ndf. note 9.
8. Ibid. f. 69v (3.11.1646) og 109v (19.3.1647). Det første er benyttet af Duin (se hans note 19).
9. Archivio Segreto Vaticano (ASV), Nunz. Paci, vol. 19, f. 709 (med kopi af Chigis svar). Chigis breve til Rom og kopier af hans breve til Guglielmi findes i afskrifter i Rigsarkivet (RA), Håndskriftsamlingen I. Bjørn Kornerup, pk. 15. B.K. havde fået disse afskrifter tilsendt af en hollandsk forsker; i 1947 blev der truffet aftale om offentliggørelse i »Danske Magazin«, men han nåede det ikke før sin død 1957.
10. ASV Nunz. Paci, vol. 20, f. 337-345 (decifreret 13.12.1646; sml. Duin, ovf. s. 85 f.
11. ASV Nunz. Paci, vol. 20, f. 404-406 (decifreret 10.1.1647).
12. ASV Nunz. Paci, vol. 21, f. 402 (decifreret 10.10.1647).
13. ASV Nunz. Paci, vol. 21, f. 532 (decifreret 9.1.1648).
14. ASV Nunz. Paci, vol. 22, f. 213 f. (decifreret 19.8.1648).
15. BAV Chigi A.III.64, f. 590 ff. (22. og 29.4.1648), 594 (11.6.1648).
16. Ibid. f. 595 (8.7.1648), 600 f. (17.10.1649), sml. Duin, ovf. s. 96 f., 115, 117.
17. ASV Nunz. Paci, vol. 21, f. 532; Ludwig v. Pastor, *Geschichte der Päpste*, XIV, s. 37. Guglielmi betegnede de Simeonibus efter modtagelsen af hans dødsbudskab som en af sine ældste venner ved kurien (BAV Chigi A.III.64, f. 590: 22.4.1648).
18. Harald Ilsøe, *Jakob Ulfeldts fuldmagt vedrørende sine børn* (Magasin fra Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket I, 1. årg., 1986, s. 37-51); Vello Helk, *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden (1536-1660)*, 1987, s. 410.
19. S. Birket-Smith, *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie I*, 1879, s. 50.
20. *Ny Danske Magazin I*, s. 303.
21. Jacob Madsen, *Ligprædiken over Eiler Ulfeldt (1645)*. Sml. Helk, s. 411.
22. Emil Marquard, *Danske Gesandter og Gesandtskabspersonale indtil 1914*, 1952, s. 47.

23. Torben Glahn, *Soraner-biografier 1584-1737*, 1978, s. 29. I ovennævnte ligprædiken over ham (se note 21) omtales, at han rejste til Italien over Genova (s. 25), og der havde han måske mulighed for at træffe sin landsmand Ahasverus Payngk, der var kapuciner. I det hele taget synes Genova at have spillet en væsentlig rolle; der er flere danske blevet omvendt til katolicismen (sml. *Analecta Romana Instituti Danici* VI, 1971, s. 29). Om Johan Rhodes beretning om E.U.s død, se C. Bruun, *Slaget paa Kolberger Heide*, 1879, s. 92 f.
24. Venligst meddelt af arkivar Jørgen Nybo Rasmussen.
25. Indførsel i Christoph Wadsworths stambog (Stadtbibliothek Nürnberg, Ms. Will III 520a, f. 137).
26. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872, s. 151; Kancelliets Brevbøger 1640-41, 1950, s. 200 f.
27. Dr.med. Otto Sperlings *Selvbiografi...*, oversat af S. Birket-Smith, 1885, s. 94, 102.
28. Det kgl. Bibliotek (KB), GKS 1110, 2^a-b, f. 13 (brev af 12.2.1642 fra Otto Sperling i København).
29. RA Danske Kancelli. Fynske tegnelser 1646, f. 414 (brev af 13.11. vedr. skifte efter ham). Sml. *Danmarks Adels Aarbog* 1923, s. 528; Glahn, *Soraner-biografier*, s. 33.
30. Otto Sperlings *Selvbiografi*, s. 14; Helk, s. 412.
31. BAV Barb. lat. 6496, f. 163r, 164r (begge breve udaterede, skrevet under Sehesteds ophold i Rom). Sml. *Analecta Romana* VI, s. 141.
32. Dog kun tre og ikke fire steder, som nævnt af nuntius, sml. ovf. Duin, s. 83. Også Otto Sperling blev betegnet som katolik af Chigi, sml. *ibid.* s. 97 ff.
33. RA TKUA Italien (dat. 25.12.1631).
34. RA Danske Kancelli. Indlæg til tegnelser og registre: 27.1.1633 fra Livorno og 31.1.1634 fra Oran. Sml. *Kanc. Brevb.* 1633-34, 1936, s. 299 f., 646 (anvisning af penge).
35. Finnur Jonsson, *Historia ecclesiastica Islandiæ* III, 1775, s. 142 (læst som »Peder Christiansen K.«).
36. Han indskrev sig 12.7.1635 i Franecker i Hans Poulsen Næstveds stambog (Kirkeh. Saml. 7.rk. II, 1954-56, s. 19) og 20.6.1637 i Oxford i besøgsprotokollen på Bodleian Library (Personalh. Tidsskr. 10. rk. II, s. 150).
37. I Genova skrev han sig 25.6.1639 i Peder Charisius' stambog (KB Thott 551, 8°, f. 44) og i Padova 15.9.1639 i Johan Rhodes stambog (KB Thott 573, 8°, f. 158). Desuden kendes en stambogsindførsel uden datering og sted, men antagelig i Nederlandene (til Jesper Hansen, KB NKS 379^f, 8°, f. 137, sml. ndf. note 38).
38. APF SRCG vol. 84, f. 106 (brev af 22.11.1640); vol. 402, f. 532, 550 (redegørelse for hans ansøgning); sml. *Lettere volgari*, vol. 20, f. 1v-2r (anbefaling t. Ginetti 17.1.1640); H. Tüchle, *Acta SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia 1622-1649*, Paderborn 1962, s. 495. Den omtalte danske magister må være identisk med Niels Nielsen Hegelund fra Viborg, søn af sognepræst i Sønderhå af samme navn, immatrikuleret i København 19.1.1626 og magister 16.5.1637 (Nicolaus Nicolai Vi-bergius). Han har studeret i Nederlandene, blev således 11.6.1631, 26 år gammel, indskrevet i Leiden sammen med den senere sognepræst i Skanderborg Jesper Hansen (Personalh. Tidsskr. II, 1881, s. 119), i hvis stambog han 1.10.1631 skrev en hilsen på græsk (KB NKS 379^f, 8°, f. 169). Måske er han også identisk med den »Nicolaus Wibourgus Danus«, der 1644 blev indskrevet i Utrecht (Personalh. Tidsskr. 9. rk. V, 1932, s. 146).
39. APF SRCG vol. 404, f. 163. De blev immatrikuleret blandt legisterne i Padova 12.6.1642 (Personalh. Tidsskr. 9.rk. I, s. 103). Nogle bøger, som han erhvervede i

- Italien, er omtalt i Nordisk tidsskrift för bok- och biblioteksväsen 29, 1942, s. 262 (han kaldes »Danus Malmunensis«).
40. Breve fra og til Ole Worm, oversat af H. D. Schepelern, II, s. 305, 329 f., 339, 344, 381; III, s. 138, 159.
 41. Otto Sperlings Selvbiografi, s. 159. Sml. Birket-Smith I, s. LXXXIII.
 42. Sml. Duin, ovf. s. 84.
 43. BAV Chigi A.III.64, f. 572.
 44. KB GKS 1103, 2°.
 45. Marquard, s. 287. Han nævnes som resident i Johan Rhodes breve til Cassiano dal Pozzo i Rom, dat. 18.6.1649 og 8.4.1650. I brev af 7.7.1651 meddelte Rhode, at Roch var blevet fritaget for sit hverv og »ora gode riposo nella patria« (afskrifter i KB NKS 1559, 2°).
 46. Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III's tid, udg. af C. Rise Hansen, II, 1974, s. 60, 114.
 47. Otto Sperlings Selvbiografi, s. 172.
 48. APF SRCG vol. 79, f. 353r. Sml. hans brev af 26.2.1637 til sønnen Ahasverus, *ibid.* f. 354.
 49. APF SRCG vol. 399, f. 543r.
 50. Omtalt i brev fra Gaspar Mattei t. Lucas Holstenius, Wien 8.10.1639 (BAV Barb. lat. 6497, f. 119). Sml. APF SRCG vol. 83, f. 119 (brev fra Chr. Payngk, Olmütz 16.10.1641); vol. 87, f. 147.
 51. APF SRCG vol. 60, f. 22, 31, 95. Sml. Tüchle, s. 508, 532.
 52. *Analecta Romana* VI, s. 162 f. Sml. Preben Frosell i: Sankt Knud Konge, 1986, s. 83 f.
 53. ASV Nunz. Paci, vol. 20, f. 344r (in presenza et con approvazione della moglie); sml. *ibid.* f. 344v; vol. 21, f. 402r.
 54. BAV Chigi A.III.64, f. 575 (31.8.1646), Chigis svar A.I.6, f. 60r (4.9.1646).
 55. ASV Nunz. Paci, vol. 20, f. 345.
 56. Berättelse om Swea Rikes Arf-Furstes... Carl Philips Lefwerne och utländska Resor, Stockholm 1772, s. 50 f. (sml. Harald Ilsøe, Udlændinges rejser i Danmark indtil året 1700, 1963, s. 35. Forskningsbibliotekar Harald Ilsøe har venligst gjort mig opmærksom på denne rejseberetning, hvorfor jeg er ham tak skyldig). Sml. Suhms Saml. II, 1781, s. 117 (omtale 1591).
 57. KB Thott 1926, 4°, f. 132v (venligst meddelt af arkivar Jørgen Nybo Rasmussen). Sml. Hans Olrik, Knud Lavards Liv og Gærning, 1888, s. 292.
 58. *Ibid.* f. 93 (og atter 15.5.1669, *ibid.* f. 198v-199r).
 59. KB Kall 137, 2°. Af andre danske rejsende i St. Denis kan nævnes Ole Borch, der var der i september 1663; han nøjes med en summarisk beskrivelse med fremhævelse af enkelte stykker (Olai Borrichii Itinerarium 1660-1665, udg. af H. D. Schepelern, III, 1983, s. 94 f.). En mere detailleret oversigt findes hos Anders Bille, der besøgte St. Denis 1677, men når han kommer til 5. og 6. skab, hedder det: »adskillige guld- og sølvskrin... fulde af alle slags helgens reliquier« (KB NKS 128, 2°, f. 200-237).
 60. Inventaire ou denombrement tant de Corps Saints & Tombeaux des Roys, qu'autres raretez qui se voyent en l'Eglise de Saint Denys, hors du Thresor, Paris 1659 (16 sider).
 61. Denne fører består af tre dele, nemlig 1) Le Tresor de l'Abbaye Royale de S. Denis en France, Paris 1735 (med beskrivelse af helgengrave og relikvier); 2) Les Tombeaux des Rois, des Reines & des autres qui sont dans l'Eglise Royale de Saint-Denis, Paris 1733; 3) Les Raretez qui se voyent dans l'Eglise Royale de St. Denis avec des remarques curieuses, Paris 1735.

62. J. Formigé, *L'Abbay Royale de Saint-Denis*, Paris 1960.
63. J. J. A. Worsaae og C. F. Herbst, *Kongegravene i Ringsted Kirke*, 1858 (orig. protokol om undersøgelsen den 4.9.1855 i RA Privatarbiver. C. F. Herbst). Sml. Danmarks Kirker. Sorø Amt I, 1936, s. 164. Både Jens Wolf (*Encomion Regni Daniæ*, 1654, s. 530) og Peder Resen (*Atlas Danicus III*, 1767, s. 57) nævner kun, at Knud Lavard skal være begravet i kirken, og henviser til oplysninger på en tavle i koret.
64. Birket-Smith I, s. 145; *Ny Danske Magazin IV*, s. 297 f. Sml. brev fra Guglielmi til Chigi, St. Denis 11.4.1647 (BAV Chigi A.III.64, f. 583), som dog ikke indeholder oplysninger om den tidligere omtalte relikviegave.
65. Johs. J. Duin i *Historisk Tidsskrift*, 11.rk. III, 1950-52, s. 234-253. Det kan tilføjes, at der i Rom opførtes spil om Skt. Knud (Lavard). I ASV Fondo Borghese IV: 176, f. 60-61 findes et trykt skrift: »Argomento e scenario del Canuto. Tragedia Italiana da recitarsi nel Seminario Romano nelle correnti vacanze del Carnevale da Convittori dalle Camere Maggiori. In Roma, per Ignatio de Lazari 1671«. Der indledes med en historisk redegørelse om hændelserne i 1130 (drabet skete dog 7.1.1131), til sidst gøres der opmærksom på, at han ikke må forveksles med Skt. Knud Konge.
66. Birket-Smith I, s. 177.
67. BAV Chigi A.III, 64, f. 591 f.
68. ASV Nunz. Paci, vol. 20, f. 345r.
69. Birket-Smith I, s. 146 f.
70. Sml. Duin ovf. s. xxx.
71. Georg Denzler, *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden*, Paderborn 1969, s. 108 ff., 274.
72. Se *Dansk biografisk leksikon*, 3. udg., bd. 15, 1984 (ajourført biografi af Steffen Heiberg, med litteraturhenvisninger).
73. Teksten af hans ed og beskrivelse af konversionen i BAV Barb.lat. 2179, f. 27-30 (11.7.1660); sml. *Analecta Romana VI*, s. 166.
74. *Acta Pacis Westphalicae*. Ser. III, Abt. C. Bd. 1. *Diarium Chigi 1639-51*. 1. Teil. Text. Bearb. v. Konrad Repgen. Münster 1984, s. 301-309.
75. *Ibid.* s. 324, 328; sml. Duin, ovf. s. 85.
76. *Ibid.* s. 357, 359; sml. Duin, ovf. s. 90.
77. *Ibid.* s. 499, 504, 519.
78. ASV Particolari, vol. 31, f. 104 (dat. 12.8.1655).
79. ASV Principe, vol. 82, f. 10.
80. *Ibid.* f. 196.